

REKTOR

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
Cc: ju.L5@regeringskansliet.se

2025-05-12

Dnr C2025/169

Remissvar över betänkandet av SOU 2025:11 Straffbarhetsåldern (Ju2025/00206)

Karlstads universitet har anmodats yttra sig i rubricerade remiss och vill anföra följande.

Sammanfattande slutsats

Karlstads universitet instämmer i stora delar i de bedömningar och slutsatser som anføres av Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare (Utredningen). Vad avser utredningens förslag om en särskild reglering om sänkt straffbarhetsålder har emellertid Karlstads universitet en annan uppfattning – gällande ordning bör inte ändras. Med denna utgångspunkt vill Karlstads universitet poängtera följande.

Utredningens förslag

Utredningen har haft i uppdrag (dir. 2023:112) att överväga och föreslå ändringar av den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare. I betänkandet som nu avses behandlas frågan om vid vilken ålder som barn bör kunna straffas. Utgångspunkten för uppdraget har varit att det finns behov av åtgärder för att bemöta utvecklingen under senare tid med ett litet antal barn som, med särskild koppling till kriminella nätverk, begår allt fler allvarliga brott. Utredningens förslag är att sänka den nuvarande straffbarhetsåldern (15 år) till 14 år i de fall där brottet som barnet begår har ett minimistraff som uppgår till fängelse i fyra år eller mer. Vad som särskilt anses tala för en sänkning av straffbarhetsåldern är hänsynen till det straffrättsliga systemets långsiktiga legitimitet och behovet av att kunna skydda samhället mot allvarliga brott. Regleringen tidsbegränsas till att gälla i fem år.

Karlstads universitet delar Utredningens problembeskrivning vad gäller de samhällsutmaningar det innebär att barn begår allt fler allvarliga brott. Karlstads universitet delar också uppfattningen att åtgärder behöver vidtas (också) inom straffrätten mot denna oroväckande samhällsutveckling. Karlstads universitet delar emellertid inte uppfattningen att en sänkning av straffbarhetsåldern är en lämplig åtgärd för att bryta den beskrivna utvecklingen.

Straffbarhetsåldern, som har varit 15 år under hela 1900-talet, är densamma i alla nordiska länder och ordningen måste alltså anses ha goda skäl för sig.

Forskning om barns utveckling

Som Utredningen anför motiveras straffbarhetsåldern med en princip om att straffrättsligt ansvar inte ska åläggas barn före den ålder då de i allmänhet kan antas ha uppnått tillräcklig mognad för det. Det har under lång tid ansetts vara en lämplig avvägning mellan barns förmåga att ta ansvar för och förstå konsekvenserna av sitt agerande å ena sidan, och samhällets intresse av att kunna döma ut en straffrättslig påföljd å andra sidan med en åldersgräns på 15 år. Skälen för att särbehandla barn tar utgångspunkt i forskning om barns utveckling och härom råder det ingen tvekan – såväl psykologisk som medicinsk forskning om barns utveckling talar mot en sänkning av straffbarhetsåldern. Utredningen sammanfattar det träffsäkert: ”Om straffbarhetsåldern enbart hade baserats på barns mognad och ansvarsförmåga hade straffbarhetsåldern sannolikt varit betydligt högre än i dag.” (SOU 2025:11 s. 194 f. jfr med SOU 2018:85 s. 15 och 199.).

Straffsystemets syfte

Utredningen lyfter fram allmän- och individualprevention som två av syftena med straffsystemet med sammanfattande innebörd att påföljdssystemet och de straffrättsliga ingripandena ska fylla en brottsförebyggande verkan, avskräckande och moralbildande, på människor i allmänhet (allmänprevention), samt att straffet ska avhålla den individuella gärningspersonen från att begå nya brott, t.ex. genom inkapacitering (individualprevention). Inte minst när det gäller avskräckning är det tämligen omstritt om bestraffning verkligen har denna effekt. Utan att gå in på denna specifika fråga närmare i detalj förefaller det dock, också enligt Utredningen, råda enighet om att avskräckningseffekten är lägre i förhållande till just barn, med tanke på barns försämrade förmåga till impulskontroll. Men också inkapaciteringseffekten anses mindre för barn – inte minst när det gäller brottstyper kopplade till organiserad brottslighet – med särskild hänvisning till att nya personer kan rekryteras till den kriminella verksamheten. En sänkning av straffbarhetsåldern kan således svårigen motiveras av preventionsskäl.

Behovet av samhällsskydd

Som utredningen beskriver, vilket Karlstads universitet inte ser anledning att ifrågasätta, har situationen med dödligt skjutvapensvåld och sprängningar – även med beaktande av att det inte går att få någon heltäckande bild av brottslighet som begås av yngre barn – vuxit till ett betydande samhällsproblem. Behovet av samhällsskydd är särskilt påtagligt vid allvarlig brottslighet mot liv och hälsa (och återfall i sådan brottslighet). Vad Karlstads universitet ifrågasätter, som måste uppfattas vara Utredningens inställning, är att en lösning på beskrivna problem är att sänka straffbarhetsåldern. Som Utredningen själv anför påverkas barn särskilt negativt av straffrättsliga ingripanden. Barnet stämplas av omgivningen som i sin tur riskerar att påverka barnet att betrakta sig själv som brottsling med konsekvens att det brottsliga beteendet fortsätter. Härutöver, som också Utredningen framhåller, visar forskning att risken för återfall i brott ökar ju yngre barnet är vid lagföringen. Frihetsberövanden kan vidare göra det svårare att lämna ett kriminellt livssammanhang. Dessutom bör uppmärksammas på risken för att åldern på lagöverträdare kommer att gå ner och att ”ersättare” tar den dömdes plats för

det fall förslaget genomförs. En sänkning av straffbarhetsåldern riskerar således snarare att förstärka de samhällsproblem som identifierats.

Brottsofferintresset

Enligt Utredningen är det av betydelse att utforma straffsystemet så att de påföljder som döms ut motsvarar brottsoffers förväntan på upprättelse. Om mindre fokus läggs på att klarlägga det lagöverträdande barnets behov av sociala insatser argumenteras för att större fokus i stället kan ägnas brottsoffer. Karlstads universitet vänder sig emot den till synes alltför förenklade analys om att det måste råda ett motsatsförhållande mellan lagöverträdarens och brottsoffers behov. De båda perspektiven bör i stället uppfattas som sammanhängande i det att insatser som kan påverka lagöverträdare (att inte begå brott) med nödvändighet leder till minskad brottslighet och därmed också färre brottsoffer. För övrigt kan brott som begås av barn, redan enligt gällande regelverk, utredas och skuldfrågan klarläggas – t.ex. kan (som också Utredningen beskriver) allvarliga brott som begås av barn bli föremål för bevisstalan vilket ger målsäganden möjlighet att föra talan om skadestånd. Karlstads universitet ifrågasätter vidare ställningstagandet att brottsoffers förväntan på upprättelse med nödvändighet ställer krav på sänkt straffbarhetsålder. Undersökningar om brottsoffers syn på upprättelse visar snarare att det är helt andra åtgärder än mer repression som efterfrågas.

Straffsystemets legitimitet

Enligt Utredningen krävs att det straffrättsliga systemet är utformat på sådant sätt att samhällets reaktion på mycket allvarliga brott upplevs som rimligt av det stora flertalet – i annat fall finns en risk att människor tappar tilltron till straffsystemet. Karlstads universitet instämmer i att det är av betydelse för legitimitetsfrågan att samhällets reaktioner på (inte minst allvarliga) brott upplevs som rimliga av medborgarna. I detta ligger att staten är aktiv i uppgiften att skydda sina medborgare. Som framgått ovan är det emellertid Karlstads universitets uppfattning att sänkt straffbarhetsålder riskerar att leda till fler (inte färre) brott, fler (inte färre) brottsoffer och ett mer omfattande socialt utanförskap vad gäller de barn som begår brott. Det torde således vara av betydelse för legitimitetsfrågan att förslaget inte genomförs. I kontexten vill Karlstads universitet understryka vad som måste anses vara en vedertagen uppfattning om att kriminalitet inte kan straffas bort.

En viktig utgångspunkt, som Utredningen lyfter fram, för straffsystemets trovärdighet och legitimitet är att de påföljder som föreskrivs och faktiskt döms ut uppfattas som rimliga i förhållande till brottets allvar. Den straffrättsliga reaktionen på brott ska ge uttryck för samhällets avståndstagande men också klander. Brukligt är, när bestraffning diskuteras, att hänvisa till en proportionalitetsprincip med sammanfattande innebörd att bestraffning har en retrospektiv karaktär där det klander som domen ger uttryck för ska stå i relation till brottets svårhet (dvs. brottets skadlighet eller farlighet och gärningspersonens skuld så som den manifesteras genom brottet) – förenklat uttryckt ska gärningspersonen dömas utifrån vad denne förtjänar för straff. En dom som ger uttryck för nämnda ”balans” kan sägas vara rättvis. En vanlig uppfattning gällande proportionalitetsbedömningar är att man anlägger ett vidare perspektiv på så sätt att inte endast omständigheter hänförliga till den brottsliga gärningen beaktas utan också andra omständigheter som t.ex. billighetsskäl och gärningspersonens ålder. Vad avser unga lagöverträdare finns anledning att vid skuldbedömningen ta särskild hänsyn till att unga brister i mognad, erfarenheter och förmåga till kontroll. Ju yngre lagöverträdare desto starkare blir skälen mot att föreskriva den unge skuld i straffrättslig mening. Var åldersgränsen bör gå för att kunna straffas går naturligtvis att diskutera. Karlstads universitet är av

uppfattningen, som tidigare indikerats, att nuvarande ordning med en åldersgräns på 15 år är väl motiverad och väl avvägd med fortsatt utgångspunkt i att barn ska särbehandlas i straffrättsligt hänseende.

En särskild fråga som i sammanhanget hade behövt mer genomlysning är de tänkbara konsekvenser som en reglering om sänkt straffbarhet kan utmynna i efter att tidsbegränsningen om fem år löpt ut. Som Utredningen anför ska en utvärdering göras av regelverket – vilket Karlstads universitet i sig anser är bra – när lagstiftningen har tillämpats en viss tid innan ett ställningstagande till om regleringen ska upphöra, förlängas eller permanenteras. Om utvärderingen leder fram till slutsatsen att regleringen ska upphöra och att straffbarhetsåldern ska återgå till 15 år (vilket inte förefaller utgöra en orimlig konsekvens om de effekter som eftersträfvats inte uppnåtts, alternativt om nämnda effekter har uppnåtts men utan att det beror på en sänkning av straffbarhetsåldern) kan resultatet bli att för ett brott som en 14-åring efter reformen har dömts till fängelse för (upp till 18 år) kommer en 14-åring, fem år senare när regleringen återgått till den som gäller idag, inte att dömas till straffrättslig påföljd för över huvud taget. Det tänkbara scenariot inger betänkligheter – inte minst utifrån ett legitimitetsperspektiv – som det hade varit önskvärt om Utredningen ägnat större uppmärksamhet.

Särskilt om barn- och socialrättsliga perspektiv

Som Utredningen konstaterar innebär förslaget om sänkt straffbarhetsålder inte bara straffrättsliga konsekvenser, utan det innebär även följdverkningar inom det socialrättsliga området. Utredningen föreslår därutöver bland annat ett antal förändringar gällande ungdomspåföljderna som innebär en del förändringar av kommunernas ansvar och roll. Karlstads universitet har inga synpunkter på föreslagna ändringar av bestämmelserna om ungdomspåföljder, deras inbördes förhållande m.m. I fråga om relationen mellan den av Utredningen föreslagna sänkta straffbarhetsåldern och det socialrättsliga området i övrigt ska följande noteras.

Karlstads universitet delar å ena sidan, som även noterats ovan, uppfattningen att det finns anledning att utreda och införa åtgärder inom flera olika områden för att möta de samhällsutmaningar som gängkriminalitet med unga lagöverträdare som en särskilt identifierbar grupp innebär. Det straffrättsliga området är i detta avseende ett område där sådana ändringar skulle kunna aktualiseras. Å andra sidan föreligger och införs, som Utredningen också konstaterar, i dagsläget en rad reformer inom det socialrättsliga området vars genomslag ännu inte varit möjliga att utvärdera. Det synes därmed vara förhastat att genomföra en så pass grundläggande ändring av den systematik – med en 15-årsgräns – som genomsyrar både det straffrättsliga och det socialrättsliga området.

Utredningen konstaterar att det inte finns något stöd för att den allmänna brottsligheten bland barn under 15 år har ökat på ett sådant sätt att det skulle krävas särskilda åtgärder från samhällets sida. Detta innebär i förlängningen att nuvarande situation gällande 14–15 åringar inte innebär ett ökat kvantitativt tryck på socialtjänsten. En annan sak är att de som begår de grövsta brotten i denna ålderskategori möjligen kräver andra och mer kvalificerade åtgärder. Som tidigare noterats har en hel del reformer inom det socialrättsliga området aktualiserats under senare år, där den nya socialtjänstlagen som är tänkt att träda i kraft under sommaren 2025 är en central del (prop. 2024/25:89). Nyligen har även Utredningen om stärkt barnrättsperspektiv i LVU lämnat ett delbetänkande (SOU 2025:38) med flera förslag om ändringar i förutsättningarna för att besluta om tvångsvård (en helt ny lag om tvångsvård av barn och unga har därtill aviserats). Med detta i åtanke synes en ändring av straffbarhetsåldern i nuläget endast riskera att arbetet för socialtjänsten blir mer spretigt och otydligt mot de unga som

åldersmässigt befinner sig strax under 15 år. Som ett argument för en sänkning av straffbarhetsåldern anförs vidare att reformerna på det sociala området inte är tillräckliga. Samtidigt konstateras att det kommer ta tid innan alla åtgärder genomförs samt att effekten kan utvärderas. Detta synes inte kunna användas som ett argument för att införa en sänkt straffbarhetsålder, utan snarare leda till slutsatsen att en sådan inte bör införas – åtminstone inte i närtid

Avslutningsvis kan, från ett barnrättsligt perspektiv, konstateras att ändringen av straffbarhetsåldern kommer innebära en ändring i direkt strid med de rekommendationer som har framförts av barnrättskommittén i anslutning till art. 40 i barnkonventionen. Ett ytterligare barnrättsligt argument mot att ändra straffbarhetsåldern står att finna i de argument för och emot sådan ändring som utredningen går igenom. Det är endast bland argumenten mot att sänka straffbarhetsåldern som följderna för barnen lyfts fram. Förslaget kan därmed anses ha svagt barnrättsligt stöd beaktat principen om barnets bästa.

Detta yttrande lämnas av rektor Jerker Moodysson efter föredragning från Jack Ågren, professor vid Handelshögskolan, och Per-Ola Wiklander, universitetslektor vid Handelshögskolan. Anne-Christine Larsson Ljung, universitetsdirektör, och Viktor Strömwall, studentkårens ordförande, har varit med om den slutliga handläggningen.

Jerker Moodysson

Jack Ågren